

A NIKÁPOLYI CSATA

Fordulópont a balkáni oszmán hódítások történetében

Az oszmánok 1354-ben vetették meg a lábukat a Gallipoli-félszigeten, s negyvenkét év múlva, 1396-ban a Dardanelláktól 500 km-re, Nikápolynál, tönkrevették Európa egyik erős lovagseregét. Fél évszázad sem kellett ahhoz, hogy a Balkán-félsziget egyik jelentős – egykoron erős – államát, Bulgáriát meghódítsák, s bulgáriai uralmukra támaszkodva Szerbiát, Macedóniát, Albániát és Boszniát is elfoglalják. Az oszmánok havasalföldi és moldvai befolyását is Bulgária birtoklása biztosította. A Duna-menti városok, Nikápoly és Vidin már a XIV. század végén a Magyarország elleni támadások fő hadállásai lettek, jóval több, mint egy évszázadba tellett azonban, hogy a török seregek a dunai magyar védelmi vonalat összeroppantsák, és ezzel megnyíljon az út előttük Európa közepe felé.

Az oszmánok 1354-ben nem csak katonai erejüknek, hanem sokkal inkább ügyes diplomáciájuknak köszönhetően tudták Európában megvetni a lábukat. Beavatkoztak a bizánci belharcokba, s Kantakuzenosz János szövetségeseiként hajóztak át Európába. Az Orhán utódjául kiszemelt Szülejmán bég, aki a hadakat vezette, jó szemmel vette észre, hogy a balkáni politikai erők közötti küzdelmek az oszmánoknak nagy mozgásteret biztosítanak. Sokkal nagyobb sikerekre számíthatnak, ha a Balkánon próbálkoznak új hódításokkal, mint ha az anatóliai török bégségek (beglik) ellen hadakoznának. Azt is világosan látta, hogy győzelmeik biztosításához hátországot kell kiépíteni: a törököket az erődök melletti városokba és falvakba kell telepíteni, a legyőzötteket pedig – a nomád reflexekhez igazodva – integrálni kell az oszmán államba.

A Bizánci Birodalom ugyan romokban hevert, mégis nehéz ellenfélnek bizonyult az oszmánok számára. Konstantinápoly a korabeli Európa legnagyobb városa volt, olyan erős falak védték, amelyek lerombolásához az oszmánoknak még sokáig nem állt rendelkezésére megfelelő tűzéréség. Sokkal nagyobb sikerekre számíhattak, ha a Marica völgyében Bulgária belseje felé törnek utat. 1361-ben sikeresen elfoglalták Drinápolyt, s a város 1365-től az Oszmán Birodalom fővárosa lett. A Marica völgyében Lala Sahin 1363-ban bevette Philippopoliszt, a mai Plovdivot.

A bolgárok nem fordítottak kellő figyelmet déli határuk védelmére. Megosztotta őket az 1362-ben elhunyt Ivan Sándor (Ivan Alexander) utódlásával kapcsolatos belháború. Az ország három részre hullott szét: Tirnovóban Ivan Sisman, Vidinben Ivan Sztracimir uralkodott, Dobrudzsában pedig Dobrotics alakított ki önálló hatalmi központot. A török veszéllyel leginkább Ivan Sismannak kellett szembe néznie. Lehetőségeit azonban rendkívül behatárolta, hogy a bizánciakkal is harcban állt.

A bolgárok és a bizánciak nem fogtak össze a közös ellenség ellen. Az oszmánok beavatkozásának mozgásterét az is növelte, hogy Ivan Alexander Tamar nevű leánya Murád szultán felesége lett. A török uralkodó ezzel jogot formált a tirnovói politikába való beavatkozásra. Az oszmánoknak rendkívül kedvezett, hogy a bizánciak és Ivan Sztracimir ellen Ivan Sisman szövetségesei lehettek.

A bizánciak nem a balkáni összefogást erőltették, hanem nyugati segítségben bíztak. V. János abban reménykedett, hogy az egyházi unió elfogadásával a pápaság megszervezi a nyugati világ összefogását Bizánc felmentése érdekében. Sokat várt e téren Nagy Lajos magyar királytól, akit 1366-ban személyesen is felkeresett Budán, hogy rábírja egy balkáni kereszties hadjáratra.

A magyar királyi udvarban aggódva figyelték a balkáni változásokat. A kelet-mediterráneumi és a balkáni helyzetről 1363-ban I. Péter ciprusi király személyesen is tájékoztatást adott Krakkóban Nagy Kázmér lengyel és Nagy Lajos magyar királynak, amikor a lengyel fővárosban IV. Károly német-római császár és Pomerániai Erzsébet esküvőjét ülték. A ciprusi király ugyan leginkább itáliai és francia segítségben bízott, fontosnak tartotta azonban, hogy Krakkó és Buda támogatását is kérje.

A magyar királyi udvar a török támadások kivédése érdekében a hagyományos magyar védelmi rendszert kívánta megerősíteni. Ez azt jelentette, hogy a magyar határ menti államokban Budával együttműködő hatalmi csoportokat kívántak hatalomra juttatni. Ha békésen nem ment, fegyverrel avatkoztak be.

A Közép-Balkánon a Dusan István szerb fejedelem halálát (1355) követő utódlási harcok súlyos belháborúkat robbantottak ki. Lázár kenéz, akinek felesége Nemanjida hercegnő volt, jogot formált a szerb trónra. A déli területeket uralma alatt tartó Vukašin, aki Dusan István kiskorú gyermekének, Uros Istvánnak a gyámja volt, ezt elfogadhatatlannak tartotta. Lázár kenéz a magyar királyhoz fordult segítségért, Vukašin viszont olyan szövetséget hozott létre Sztracimir vidini cárral és Vlaicu havasalföldi vajdával, amely a Lazarevicsek és a Magyar Királyság ellen egyaránt irányult. Ez készítette Nagy Lajos királyt 1365-ben Vidin elfoglalására és a vidini bánóság felállítására. A magyar csapatok elfoglalták Vidint és környékét, Sztracimirt és feleségét elfogták és Budára vitték. A magyar győzelem után a havasalföldi vajda Magyarország felé fordult, sokkal inkább taktikai megfontolásból azonban, mint belső meggyőződésből, hiszen 1368-69-ben ismét Nagy Lajos ellenfelei mellé állt. Az al-dunai helyzet mindazonáltal – látszólag – stabilizálódott.

Vidin és környéke elfoglalása szerencsétlen vállalkozásnak bizonyult. A lakosság szembefordult a magyarokkal, s azt a törökök ügyesen kihasználták. Ivan Sisman, mivel országának déli végeit különösképpen veszélyeztették a török hódítások, sajátos külpolitikát folytatott. 1366-ban elfogta a magyarországi tárgyalásairól hazatérő V. János bizánci császárt, 1368-ban pedig Vidint vette – egyes források szerint török segédlettel – ostrom alá. 1366-ban nyugati segítség érkezett Bizánc felmentésére. A bizánci anyacsászárnő, Savoyai Anna testvére, Savoyai Amadé kereszties sereget vezetett a Márvány-tengerhez. Csapataival azonban a törökök helyett a bolgároknak támadt, hogy Ivan Sismantól kikényszerítse V. János szabadon engedését. Ivan Sisman egyre inkább arra a kényszerpályára jutott, amelyen az oszmánok diktálták a feltételeket.

A magyar királyi udvarban belátták, hogy Vidin elfoglalása rossz döntés volt. A magyar csapatok 1369-ben elhagyták a várost és Sztracimirt visszahelyezték régi uralmába.

Az oszmánok támadásaikkal a Macedóniában kialakult dusanida utóállamokat is veszélyeztették. Az Ohridot és Prilepet kézben tartó Vukašin (Vlkašin) és a Szerreszben uralkodó Ugleša felvette a harcot a szultáni csapatokkal, 1371. szeptember 26-án

azonban vereséget szenvedtek a Marica völgyében és mindketten holtan maradtak a csatatéren. Ezzel az oszmánok előtt megnyílt az út Szerbia, Albánia, a Görög-félszigeten pedig az Athéni Hercegség és a Peloponnészoszi Fejedelemség felé.

V. János bizánci császár fáradhatatlanul küzdött a Bizáncot megsegítő nyugati szövetség létrehozásáért. 1369-ben személyesen utazott Rómába, hogy V. Orbán pápa előtt erősítse meg az egyházi unió melletti elkötelezettségét. Segítséget nem kapott, Bizáncban viszont a pátriárka és környezete szembe fordult a császárral az egyházi unió kérdésében. A hazájába visszatért uralkodó mozgástere beszűkült és – Ivan Sismanhoz hasonlóan – az oszmánokkal való együttélés feltételeinek elfogadása kényszerült. 1373-ban, amikor az oszmán csapatok az anatóliai Beysehirt ostromolták, a források a törökök mellett bizánci segédcapatokról is tudósítanak. Sőt, a hadjáratban maga V. János császár is részt vett. Ezt az időpontot használta fel V. János fia Andronicus és I. Murád fia Savci, hogy megdöntsék apjuk uralmát. A sikertelen kísérlet után Savcit megvakították, Andronicus pedig börtönbe került.

A korabeli bizánci politikai viszonyokat sajátosan befolyásolta a genovaiak és a velenceiek közötti ellentét. A genovaiak – a keleti mediterráneumért, illetve a fekete-tengeri szigetekért és kikötőkért folyó küzdelemben – meg akarták akadályozni, hogy V. János Tenedos (Bozcaada) szigetét átadja a velenceieknek. Ezért 1376 augusztusában Andronicust megszőktették börtönéből és az oszmánok segítségével trónra ültették. Az új uralkodó visszaadta Murád szultánnak Gallipolit, amelyet 1366-ban Savoyai Amadé keresztesei foglaltak el, s azóta kezükben tartották. A szultán azonban a velenceieknek is a segítségére volt 1379 nyarán, amikor azok Andronicust elűzték és V. Jánost visszahelyezték jogaiba. Ettől kezdve a Bizánci Birodalom az Oszmán Birodalomnak évi adófizetője, vazallusa lett.

A velenceiek és a genovaiak nem törekedtek az oszmánok visszaszorítására, a zavaros helyzetet saját befolyásuk megszilárdítására használták fel. Nem haboztak az oszmánokkal szövetségeket kötni és közös akciókat indítani. Ennek a kapcsolatnak a szálai messze túlmutatnak Bizáncon. A magyar-velencei háborúban 1373-ban Dalmáciában török csapatokat hívtak segítségül. Fontos szerepük volt abban is, hogy a havasalföldi vajdát szembe fordították a magyar királlyal. Amikor Nagy Lajos ennek következtében 1375-ben hadat vezetett Havasalföld ellen, Vlaiçu vajdát a háborúban Ivan Sisman seregei és nagy számú oszmán csapatok is segítették. A harcok során a török csapatok betörték Magyarországra, s ezzel megkezdődött a magyar-török háborúk XVIII. századig nyúló időszaka.

Az oszmánok kezdetben meglegedtek azzal, hogy politikai és katonai befolyásra tettek szert az egyes államok felett. Gondosan ellenőrzésük alá vonták a stratégiai pontokat, s ezzel megtették az előkészületeket a végső meghódításhoz.

Nešri török krónikás szerint Ivan Sisman még megpróbált ellenszegülni a török befolyásnak. A török hagyomány úgy tartja, hogy 1388-ban nem volt hajlandó bolgár segédcapatokat küldeni Szerbia ellen, ezért a török haderő a Timnovói Cárságra támadott. Nešri leírása szerint a bolgár sereg vereséget szenvedett, Ivan Sisman Nikápolyba menekült, majd meghódolt Csandarli Ali előtt. Az oszmánok ezt követően a Timnovói Cárság területeit még nem csatolták teljes egészében a Birodalomhoz: Ivan Sisman csupán vazallus lett. A fontosabb várakban – Szilisztrában és Sumenben –

azonban már török őrség állomásozott. Ivan Sisman veresége után Ivan Sztracimir helyzete is reménytelenné vált. 1388-tól került az összeütközést az oszmánokkal, végül pedig a szultáni vazallusság elfogadására kényszerült.

Murád szultán 1389-ben a birodalom egész haderejét felvonultatta, amikor Lázár szerb fejedelem és szövetségesei ellen indult. Lázár harcba hívta fegyvertársait és magyar veje, Garai Miklós közvetítésével Zsigmond királytól is segítséget kért. A magyar király azonban nem volt olyan helyzetben, hogy segédcsapatokat küldhetett volna. A magyarokat Horváti János, a nápolyi Anjouk leghűségesebb híve képviselte, aki Horvátországból kiszorulva Boszniában szervezte magyarországi visszatérését, s a Vlatko Vukovics vezette bosnyák csapatokkal vonult Szerbiába. Ivan Sztracimir, látva, hogy mi történt 1388-ban a Tirnovói Cárságban, nem küldött csapatokat. Lázár megsegítésére sietett viszont Mircea cel Batrin, Havasalföld fiatal fejedelme. A két sereg 1389. június 15-én csapott össze a Pristina közelében lévő Rigómezőnél. A törököket az anatóliai szövetségesek csapatai mellett bizánci és macedóniai segédcsapatok is segítették. A délszláv hősi ének legendás Kralevis Markója, több ezer szerb harccsal együtt, a török oldalon harcolt.

A csata elején a szerbeknek sikerült megölniük Murád szultánt, ám a szövetségesek vereséget szenvedtek. Maga a szerb fejedelem is fogságba esett, s a Murád szultán helyébe lépett Bajezid kivégeztette. A törökök veszteségei is súlyosak voltak, így nem meglepő, hogy a győztes csata után visszavonultak, s nem kezdtek új területek hódoltatásába.

Bajezid szultán 1389-1392 között anatóliai szomszédai ellen viselt hadat, 1393-ban viszont teljes haderejével Ivan Sisman állama ellen fordult. A szultán csapatai a Tirnovói Cárság egészét elfoglalták, s az Oszmán Birodalomhoz csatolták. Az 1393. évi hadjárat pontos indítékai nem ismertek, Ivan Sisman valószínűleg kapcsolatba lépett Zsigmond magyar királlyal, s az oszmánok egy esetleges, ellenük irányuló magyar-havasalföldi-bolgár szövetség kialakulását kívánták hadjáratukkal megakadályozni. Mind Ivan Sisman, mind Bajezid szultán tudta, hogy a a végveszélybe került balkáni államoknak csak a magyar király nyújthat segítséget.

A Tirnovói Cárság elfoglalásával a Vidini Cárság nehéz helyzetbe került. Bajezid szultán, hogy megakadályozza a magyarokkal való együttműködést, a vidini várba török őrseget helyezett, Ivan Sztracimirt azonban egyelőre meghagyta uralmában.

A bulgáriai harcokba többször is beavatkozott Mircea cel Batrin havasalföldi fejedelem. Az oszmánok több kisebb támadást indítottak országa ellen. 1394-ben Bajezid a birodalom teljes haderejével vonult a Havasalföld ellen; seregében ott voltak a vazallus szerb fejedelmek is. 1394. október 10-én legyőzte Mircea seregeit, s támogatóját, Vlad-ot ültette trónra. (A csatában elesett a török oldalon harcoló két szerb fejedelem, Konstantin és Kraljevics Marko, területeik – Kúsztenil és Prilep – ezután közvetlen török uralom alá kerültek.) A vereséget szenvedett Mircea vajda Magyarországra menekült és segítséget kért a magyar uralkodótól.

Zsigmond király 1395-ben személyesen vezetett hadat a Havasalföldre, legyőzte a törökbarát vajdát és visszasegítette trónjára Mircea cel Batrint. A magyar hadak a Dunáig jutottak, visszavették a törököktől Kis-Nikápolyt (bolgárul Holovnik, románul Turnu Magurele). A magyar sereg elvonulása után a törökök Krassó és Temes megyékre

törtek, Csáky Antal és Marcali Miklós temesi ispánok azonban Csák mellett győzelmet arattak a behatólok felett.

A magyar király a havasalföldi hadjárat idején már 1394-ben fogant terve megvalósításán munkálkodott: török elleni keresztes hadjáratához segítségül hívta az európai lovagságot. Az előkészületeket Kanizsai Miklósról, egyik legkiválóbb diplomatája bízta.

A magyar királyi udvarban alaposan ismerték a balkáni helyzetet: a Tirnovói Császárság meghódításával a balkáni erőegyensúly végzetesen az oszmánok felé billent. A Magyar Királyságnak alapvető érdeke volt, hogy a törökök előrenyomulását még a Balkánon megállítsa.

A magyar király hozzávetőlegesen tízezres hadsereggel vonult Bulgáriába. A had háromnegyedét – mintegy 7 500 főnyi hadinépet – a magyar haderő alkotta. Zsigmondnak 2 500 fő nyugati – francia és német – lovagsereg jött segítségére. A magyar sereget rajtuk kívül Mircea havasalföldi vajda és Lazarevics István szerb fejedelem csapatai egészítették ki. A sereg azonban katasztrófális vereséget szenvedett az oszmánoktól. A nyugati lovagok számára ismeretlen volt a török haderő, egyetlen rohammal szerették volna a szultáni sereget legyőzni. A török gyalogosok közé szorult nehéz páncélzatú lovagok könnyű prédának bizonyultak, legyilkolták, vagy fogságba vetették őket. A nyugati seregrész elveszte teljes vereséghez vezetett. A nyugati lovagok erőszakosan maguknak követelték a sereg vezetését, nem hallgattak a török hadviselést ismerő magyarokra. Tapasztalatlanságuk katasztrófát okozott: magának Zsigmond királynak is csak nagy nehézségek árán sikerült egy dunai hajón a Fekete-tenger felé elmenekülnie.

A nikápolyi kudarc végzetes lett a bolgárok, de a Balkán egésze számára is. 1396-ban a Vidini Császárság is oszmán uralom alá került. Ezzel az oszmánok helyzete a Balkánon megerősödött. Az erőviszonyok tekintetében alapvető fordulat következett be. Az oszmánok kiszorítása ezt követően csak 10-20 000 fő haderő felállításával volt volna elképzelhető. Zsigmond király hosszú uralkodása alatt nem vállalkozott újabb nagy törökellenes hadjáratra. Ehelyett inkább erős várrendszer kiépítésébe kezdett a Duna mentén.

Majdnem ötven évvel a nikápolyi vereség után Hunyadi János vállalkozott arra, hogy hadat vezessen a Balkán felszabadítására, s döntő összecsapást kényszerítsen ki az oszmánokkal. I. Jagelló Ulászló magyar és lengyel király, valamint Hunyadi János erdélyi vajda serege az 1443-44. évi ún. hosszú hadjáratban sikert is aratott. Bár a győzelem következményeként nagy nemzetközi nyomás nehezedett a magyar királyi udvarra a háború folytatása érdekében, jelentős segítség nyugatról nem érkezett. A magyar sereg csak Ulászló lengyel testőrségére, valamint a havasalföldiekre támaszkodhatott, s 1444-ben Várnánál vereséget szenvedett. A várnai kudarcot követően Hunyadi János 1448-ban még egy kísérletet tett a balkáni török uralom szétverésére, ismét sikertelenül. A Magyar Királyság nem kapott kellő nyugati támogatást ahhoz, hogy a balkáni népek harcát megsegítse, a XVI. század elejétől pedig a magyarságnak immár önmaga megvédésére kellett összpontosítania. Az 1680-as évek végéig esély sem volt arra, hogy bármely hatalom balkáni pozícióik feladására kényszeríthesse oszmánokat. A Balkán felszabadítása két egymással is szemben álló hatalom, a Habsburg Monarchia és Oroszország feladata lett.